

УДК 332.133.01

Теоретичні аспекти формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону

Красноносова О.М., Єрмоленко О.О.

Вступ. На сучасному етапі розвитку держави спостерігається різкий контраст між економічним становищем регіонів України. У останній час ці диспропорції тільки поглибилися, а соціальні питання набувають подальшого загострення. У 90-ті роки регіони країни отримали різні стартові економічні та соціальні умови. Низка кризових періодів, що мала після цього місце лише поглибила вже наявний дисбаланс.

Різні рівні господарського розвитку регіонів спричинені економічними, соціальними та іншими чинниками. Сталий економічний розвиток регіонів неможливий без участі висококваліфікованих трудових ресурсів. Кінцевою метою формування трудових ресурсів є забезпечення їхньої збалансованості й оптимального режиму функціонування. Досягнення такого стану неможливе без подолання просторової асиметрії розміщення й функціонування трудових ресурсів у регіонах України [1].

Мета статті – дослідити багатогранність теоретичних аспектів формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів та уточнити поняття «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів».

Проблема просторового розміщення продуктивних сил, а саме трудових ресурсів регіону зовсім не нова. Нею займалися багато видатних вчених. Серед них Долішній М.І., Хорев Б.С., Алаєв Е.Б., Петюренко Є.І., Шубна О.В., Сторонянська І.З., Колчков В.А., Божидарнік Н.В., Усков М.О., Масаков В.М., Гребенкін А.С., Скрипнюк Д.Ф., Красільников О.Ю., Клісторін В.І., Полин'юв А.О., Дж. Стігліц, Дж. Ейклерлоф та М. Спенс, Лавровський Б.Л., Столярчук Я.М., Варналій З.С., Вахович І.В., Шильцин В.О. та багато інших.

Існування регіональних просторових диспропорцій у країні, як вважають вчені (М. Долішній, В. Геєць, І. Лукінов, Т. Пепа, В. Колчков, Н. Божидарнік, Л. Шевчук, О. Шубна, А. Грицай, О. Дьякова та інші) є характерним явищем

для економіки будь-якої країни та об'єктивною рисою становлення відтворювальних пропорцій. Досконале дослідження відтворювальних диспропорцій регіонів має вагоме значення, так як вони діють на соціально-економічний розвиток регіонів.

Ряд вітчизняних і зарубіжних вчених для позначення «нерівномірності розміщення продуктивних сил», тобто диспропорцій, часто використовують наступні поняття: 1. Диференціація (Ю. Стадницький, Н. Бровінська, В. Бутов, В. Лексин та інші); 2. Асиметрія (О. Шубна, Р. Гутман, А. М. Усков, Павлюк, Б. Лавровський, Н. Божидарнік); 3. Диспропорція (К. Павлов, Л. Шевчук, Л. Болотенкова); 4. Нерівності, нерівномірності (В. Терехин, В. Пашенко); 5. Регіональна поляризація (Б. Лавровський, О. Дьякова, І. Терон); 6. Регіональні відмінності (А. Кулик); 7. Дивергенція (Ю. Цибулькіна, Ю. Верланов) [2, 3].

Для більш детального дослідження означеного питання необхідно розглянути кожне з понять та визначити найбільш оптимальне для характеристики проблеми нерівномірного регіонального розміщення трудових ресурсів.

Поняття «диспропорція» означає несумісність, невідповідність частин, відсутність пропорційності в цілому об'єкті, окремих підрозділах економіки [3]. Воно близьке за змістом до поняття «асиметрія», що характеризує явище з відсутністю або порушенням симетрії (симетрія показує той спосіб узгодження багатьох частин, за допомогою якого вони об'єднуються в єдине ціле, у другому значенні – це рівновага). Термін «нерівномірність» також перебуває у тісному синонімічному зв'язку з поняттям «асиметрія» та може бути доповнено синонімами «неритмічність», «нерівність». Часто це поняття можна зустріти при розгляді проблем нерівномірності розміщення трудових ресурсів та нерівномірності економічного розвитку. Більш відособлено знаходяться поняття «диференціація» та «дивергенція». Хоча в економічному сенсі вони дещо схожі. Так поняття «диференціація» означає розділення, розшарування цілого на різні форми, визначення ознак відмінності різних форм і мір. А «дивергенція» – це розходження ознак, поступове виникнення відмінностей.

Рідше за усі поняття, що означають непропорційність використовують нині популярне у суспільних науках поняття «поляризація». Так поняття «поляризація (територіальна)» характеризує процес, який відображає функціональний зв'язок ділянок із зворотними явищами, розміщеними на протилежних ділянках певної території.

При пошуку шляхів до вирішенні питання подолання просторових диспропорцій регіонального розміщення трудових ресурсів будемо використовувати поняття «асиметрія». Оскільки воно фактично означає відсутність гармонії у системі, а регіон являється відкритою соціально-економічною системою основною функцією якої є максимальне виробництво матеріальних благ і послуг для задоволення зростаючих потреб не тільки своєї території, а й інших економічних, соціальних систем. Поняття «асиметрія», якнайкраще відповідає сьгоднішнім умовам розвитку регіонів України. Термін «асиметрія» більш повно висвітлює сутність різноманітних соціально-економічних процесів, динаміку та щільність розміщення трудових ресурсів на певних територіях під впливом різних місцевих чинників, які мають деякі особливості [3]. На відміну від інших, майже тотожних понять, асиметрія є не лише більш ємною, універсальною і загальною формою економічного розвитку, але й рушійною силою суспільного прогресу, оскільки виступає інструментом одночасного і виявлення, і тимчасового розв'язання його суперечностей.

Широке використання терміну «асиметрія» розпочато після отримання у 2001 році американськими економістами Дж. Стігліцом, Дж. Ейклерлофом та М. Спенсом Нобелівської премії за розробку теорії та аналіз ринків з асиметричною інформацією. Асиметричністю в розподілі інформації називається така ситуація, коли частина учасників ринку володіє інформацією, якою не володіють інші зацікавлені особи. За цією теорією акценти зосереджуються на неоднорідності доступу до інформації, що породжує ймовірний характер економічних рішень щодо ефективного використання ресурсів. Дослідниками розкривається методологія асиметрій, яка дозволяє у системному вимірі розглядати її явище, в т.ч. з позиції регіональної економіки. З такої позиції, асиметричним вважається

територіально непропорційний розвиток держави, за якого нарощується розрив між економічно сильними та слаборозвинутими регіонами, який характеризується розбіжністю регіональних показників [4]. Видатний представник російської школи регіональних досліджень Лавровський Б.Л. також поділяє цю думку [5].

Визначення просторової асиметрії Столярчук Я.М. не суперечить сказаному, але розглядається у глобальному як загальна форма глобального економічного розвитку та інструмент виявлення системи його суперечностей [6].

Формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів безпосередньо пов'язане з процесом розселення населення. Розселення населення є невід'ємною складовою територіальної організації продуктивних сил, оскільки його стан характеризується сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних поселень, які розглядаються як форми територіальної організації виробництва й розселення [7]. Шубна О.В. відштовхуючись від цієї тези дала визначення просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів регіонів України, які необхідно розуміти як сформовану в результаті існуючих розходжень у регіональній структурі й взаємодії елементів природного, соціального й міграційного відтворення населення концентрацію значної кількості трудових ресурсів на території одних регіонів країни й одночасно низький ступінь їхньої концентрації в інших регіонах [1].

Розміщення виробництва і розселення населення необхідно розглядати як діалектично взаємозв'язані процеси, вважає російський дослідник Питюрєнко Є. І, і основою для такого підходу є системоутворююче значення продуктивних чинників в системі розселення. При цьому він справедливо відзначає, що структура розселення населення, яка значною мірою формується під впливом виробництва, з часом сама робить значний вплив на розміщення виробництва, його територіальну організацію, і зрештою, на територіальну структуру [8]. Прибічниками такого погляду є також вчені Хорєв Б.С., Алаєв Е.Б., Крупко А.Е [9;10;11].

Божедарнік Н.В. розглядає регіональну асиметрію як процес

диференціації локальних і глобальних територіальних таксономічних одиниць, який відбувається під впливом посилення нерівномірного руху факторів виробництва, конкуренції та реалізації компліментарної різнорівневої (локальної, регіональної, національної, наднаціональної) політики зниження диспропорційності соціально-економічного розвитку та забезпечення його сталості. Автор зосереджує увагу на об'єктивних та суб'єктивних факторах виникнення регіональних асиметрій [12].

Засновник української школи досліджень регіональних проблем та регіонального розвитку Долішній М.І. розглядає територіальну асиметрію як складне економічне явище, результатом якого є деформація структури економіки [13].

Усков М.О. розуміє асиметрію як особливість будови, структури певної системи на визначеному рівні, яка не відповідає умовам наявності певних закономірностей, що полягають у повторенні чи подібності того чи іншого явища, поняття, процесу, ознаки, властивості, якості тощо [14]. Колчков В.А., продовжуючи означену думку, підкреслив, що асиметрії виникають між регіонами, які мають різний рівень розвитку і характеризуються різною віддаленістю значень показників соціально-економічного стану території від певної точки, центру, стандарту, середнього показника за регіонами та у визначений проміжок часу [3]. Російський вчений Масаков В.В також поділяє думку щодо трактування сутності поняття «просторова асиметрія» як відхилення показників соціально-економічного розвитку від стандартних параметрів, прийнятих у якості «норми», згідно значень якої здійснюється порівняльна оцінка розвитку територій [15].

Питання стандартів піднімаються також у дослідженнях територіальної диференціації Шильциним Є.О., який розглядає її як результат (факт) економічної та соціальної дійсності, що характеризує регіональну систему у певний момент часу і має сенс тільки у порівнянні з певними стандартами, прийнятним рівнем або іншою територіальною системою [16].

Група вчених Гребенкін А.С., Скрипнюк Д.Ф., Красільников О.Ю.,

Клісторін В.І. та Полин'юв А.О. визначають асиметрію як можливість регіонів впливати на структуру виробництва і розподіл благ таким чином, що підсумковий розподіл споживаних благ стає стійко нерівномірним. Вони також виділяють такі види асиметрії як економічна, соціальна, правова та бюджетна [17; 18; 19; 20].

Варналій З.С. розглядає асиметрію як процес, що відображає деградацію територіальної системи, посилення якого обумовлює виникнення регіональних ризиків і утворення депресивних територій. У даному зв'язку доцільним є виявлення основних чинників, що зумовлюють порушення рівноваги в розвитку економічної системи, що дозволить гармонізувати соціально-еколого-економічний розвиток території [21].

Вахович І. розглядає асиметрію з двох позицій: як асиметрія регіонального розвитку – це процес порушення гармонії та збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, посилення їх контрастності, поляризації та нарощення міжрегіональних відмінностей [22]; та з позиції сталого розвитку – як рівень міжрегіональних протиріч за вихідними (спричиненими нерівномірною просторовою концентрацією ресурсів) та результуючими (спричиненими різним рівнем прикладених регіональних зусиль) соціальними, економічними та екологічними параметрами функціонування регіону протягом певного періоду, які порушують нормальний перебіг економічних процесів у країні та перешкоджають стабільному розвитку, породжуючи проблемні території [23].

Провівши аналіз різних точок зору на поняття просторової асиметрії у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників представимо короткий огляд того, як його розуміють. Дослідження представимо у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «просторова асиметрія»

Автори	Розуміння поняття «просторова асиметрія»
1	2
Шубна О.В., Питюренко Є.І.	як розміщення трудових ресурсів

1	2
Крупко А.Е., Хорев Б.С., Алаєв Є.Б., Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України	Сутність поняття полягає у територіальній організації суспільства
Божидарнік Н.В.	як процес диференціації локальних і глобальних територіальних таксономічних одиниць
Долішній М.І.	як складне економічне явище
Усков М.О., Масаков В.М., Колчков В.А.	як особливість певної системи, або відхилення від якогось «стандарту»
Гребенкін А.С., Скрипнюк Д.Ф., Красільников О.Ю., Клісторін В.І., Полиньов А.О.	як можливість регіонів впливати на структуру виробництва
Дж. Стігліц, Дж. Ейклерлоф та М. Спенс, Лавровський Б.Л., Столярчук Я.М.	як загальна форма економічного розвитку
Варналій З.С.	як процес, що відображає деградацію
Сторонянська І.З., Вахович І.В., Табалова О.Є.	як міру міжрегіональних розбіжностей
Вахович І.М., Лакатош І.М.	як процес порушення гармонії
Шильцин Є.О.,	як результат (факт) економічної та соціальної дійсності

Отже, враховуючи отримані результати досліджень слід зауважити, що найбільш ближчим до визначення поняття «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів» є трактування Шубної О.В. Але у цьому значенні відсутні часова та галузева складова. Для наочності таке визначення представлено на рис. 1.

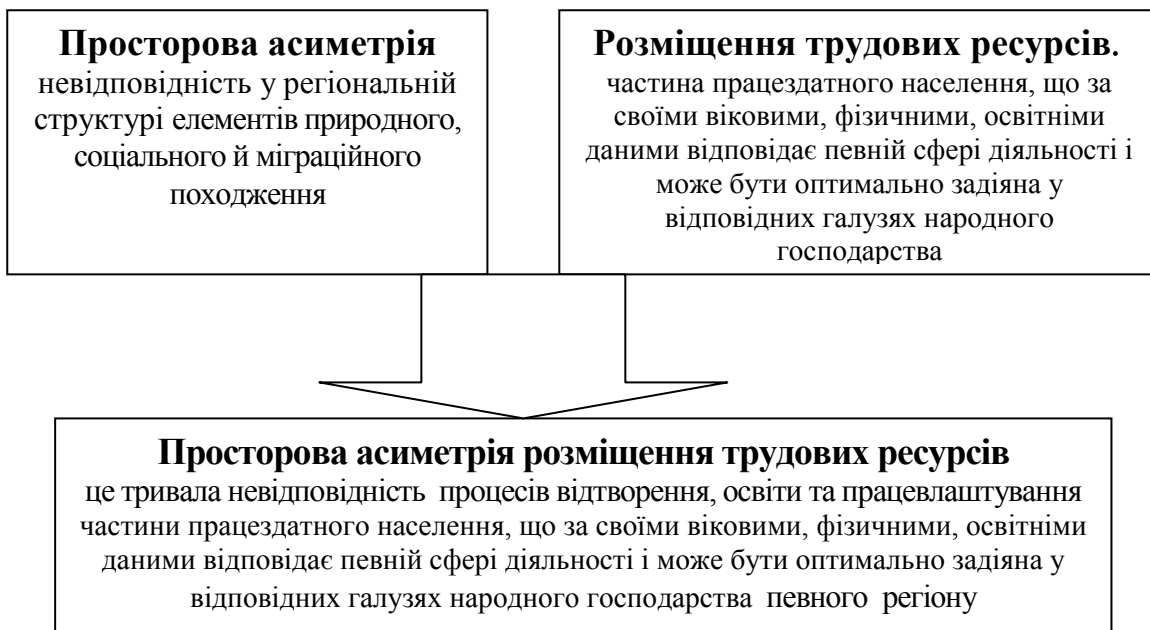

Рис. 1. Визначення поняття «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів»

Висновки. Проблема просторової асиметрії не нова. Їй присвячені праці багатьох вчених. Але до сьогодні немає однозначного трактування поняття «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів». Дослідники розглядають асиметрію загалом, не акцентуючи особливої уваги на найбільш вразливому та динамічному елементі продуктивних сил – трудових ресурсах. Бо саме від них залежить виробництво, споживання та відтворення усіх інших ресурсів регіону.

Список використаних джерел.

1. Шубна О. В. Подолання просторової асиметрії розміщення та функціонування трудових ресурсів регіонів України (на прикладі Донецької та Тернопільської областей) / О. В. Шубна // Научный вестник ДГМА. — 2010. — № 1(6Е). — С. 443—449.

2. Шевцова В. И. К оценке эффективности современной региональной политики Украины / В. И. Шевцова, Я. А. Шевцова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. Сборник научных трудов. Донецкий национальный университет. – Ч.2. – Одесса-Севастополь-

Донецк : ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2011. — 384 с.

3. Колчков В. А. Соціально-економічні асиметрії регіонального розвитку України (сутність і шляхи подолання) / В. А. Колчков // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2012. — № 1(13). — С. 12—18.

4. Henderson David R. What the Nobel Economists Missed / David R. Henderson // Wall Street Journal. October 12. 2001.

5. Лавровский Б. Л. Региональная ассиметрия в Российской Федерации: измерение и регулирование // Проект Тасис «Региональная политика, направленная на сокращение социально-экономической и правовой асимметрии» / под ред. В. Е. Селиверстова, Д. Юилла. — М.-Новосибирск : Экор, Сибирское соглашение, 2000. — С. 272—306.

6. Столярчук Я. М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис. на здобуття ступеня док. екон. наук : 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Столярчук Ярослава Михайлівна ; Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. — К. : КНЕУ, 2009. — 37 с.

7. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України : [упоряд. С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин, В. І. Куценко, М. І. Фащевський., Л. Г. Чернюк]. — К. : РВПС України НАН України, 2003. — 284 с.

8. Питюренко Е. И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства / Питюренко Е. И. — К. : Наук. Думка, 1983. — 140 с.

9. Хорев Б. С. Территориальная организация общества : Актуальные проблемы регионального управления и планирования в СССР / Хорев Б. С. — М. : Мысль, 1981. — 320 с.

10. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / [авт. —сост. Алаев Э. Б]. — М. : Мысль, 1983. — 350 с.

11. Крупко А. Э. Теоретические аспекты изучения территориальной организации населения и расселения / А. Э. Крупко // Вестник Воронежского государственного университета. — 2002. — № 1. — С. 65—69.

12. Божидарнік Н. В. Регіональна асиметрія в Європейському Союзі та

механізми її регулювання: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Божидарнік Наталія Володимирівна ; Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. — К. : КНЕУ, 2007. — 20 с.

13. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / Долішній М. І. — Київ : Наукова думка, 2006. — 511 с.

14. Усков М. О. Методологічні засади ідентифікації асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів: статистична складова / М. О. Усков // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки, вип. 12. Частина 1. — Кіровоград : КНТУ, 2007. — С. 299—303.

15. Масаков В. В. Региональная социально-экономическая асимметрия: подходы, оценки и методы измерения / В. В. Масаков // Вопросы статистики. — 1998. — № 11. — С. 3—12.

16. Шильцин Е. А. Вопросы оценки региональной асимметрии (на примере России) [Электронный ресурс] / Е. А. Шильцин. — Режим доступа : <http://econom.nsc.ru/ieie/smu/conference/articles/ШильцинЕ.doc>.

17. Гребенкин А. С. Асимметрия развития регионов : факторы возникновения и регулирование / А. С. Гребенкин, Д. Ф. Скрипнюк // Налоги. Инвестиции. Капитал. — 2005. — №1 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://nic.pirit.info/200504>

18. Красильников О. Ю. Неравномерность развития структурных сдвигов в экономике регионов / О. Ю. Красильников // Современные макроэкономические процессы: тенденции и противоречия. — 2002. С. 38—48.

19. Клисторин В. И. Экономические основания бюджетного федерализма / В. И. Клисторин // Регион: экономика и социология. — 2001. — № 4. — С. 18—34.

20. Польшнев А. О. Межрегиональная экономическая дифференциация: методология анализа и государственного регулирования / А. О. Польшнев. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 208 с.

21. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монографія] / З. С. Варналій. — К.: НІСД, 2007. — 765 с.

22. Вахович І. М. Сутність асиметрії регіонального розвитку /

І. М. Вахович, І. М. Лакатош // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 5(18). — Ч.1. — Луцьк, 2008. — 376 с.

23. Вахович І.М. Теоретичні засади дослідження територіальних асиметрій сталого розвитку / І. М. Вахович, О. Є. Табалова // Економічний форум. — 2012. — № 4 — С. 129—141.

Анотації

Красноносова О.М., Єрмоленко О.О. Теоретичні аспекти формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону

У статті проведений аналіз підходів щодо визначення поняття «просторова асиметрія». Досліджено досвід як українських, так і російських вчених. Здійснено порівняння терміну «асиметрія» зі словами-синонімами. Проведено групування визначень просторової асиметрії за характерними ознаками та запропоновано уточнене визначення терміну «просторова асиметрія розміщення трудових ресурсів». У ньому зроблено акцент на часовому, ресурсному та регіональному аспекті.

Ключові слова: асиметрія, просторова асиметрія, просторова асиметрія трудових ресурсів

Krasnonosova O.M., Yermolenko O.O. Theoretical aspects of forming of spatial asymmetry of placing of labour resources in the economy of a region.

In the article the analysis of approaches to determination of the concept of «Spatial asymmetry» is conducted. The experience of both Ukrainian and foreign scientists is investigated. The comparison of term «asymmetry» with words-synonyms is carried out. The grouping of determinations of spatial asymmetry is conducted based on the characteristic features and the specified definition of the term «Spatial asymmetry of placing of labour resources», which emphasizes the temporal, resource and regional aspects, is suggested.

Keywords: asymmetry, spatial asymmetry, spatial asymmetry of placing of labour resources

Красноносова Е.Н., Ермоленко О.А. Теоретические аспекты формирования пространственной асимметрии размещения трудовых ресурсов в экономике региона.

В статье проведен анализ подходов относительно определения понятия «пространственная асимметрия». Исследовано опыт как украинских, так и зарубежных ученых. Осуществлено сравнение термина «асимметрия» со словами-синонимами. Проведено группирование определений пространственной асимметрии по характерным признакам и предложено уточненное определение понятия «пространственная асимметрия размещения трудовых ресурсов». В нем сделан акцент на временном, ресурсном и региональном аспектах.

Ключевые слова: асимметрия, пространственная асимметрия, пространственная асимметрия размещения трудовых ресурсов

Відомості про авторів

Красноносова Олена Миколаївна кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Контактна інформація: ekrasnonosova@mail.ru

Єрмоленко Оксана Олександрівна викладач, Харківський національний економічний університет

Контактна інформація: 050-950-50-81, o.jermolenko@mail.ru

Красноносова Елена Николаевна кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития Национальной Академии Наук Украины

Ермоленко Оксана Александровна преподаватель, Харьковский национальный экономический университет

Krasnonosova Olena Mykolaivna candidate of economic sciences, associate professor, senior research worker, Research center of industrial problems of development of National Academy of Sciences of Ukraine

Yermolenko Oksana Olexandrivna teacher, Kharkov national economic university

Наданий матеріал раніше не публікувався та в інші видання не надсилався.